

PRAPOVIJESNI ANTROPOMORFNI KIPIC S ČIKATA NA OTOKU LOŠINJU

SINEVA KUKOČ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 903 (497.13) : 73.031 (497.13)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1984-10-31

Kako je kipić slučajni nalaz, njegov izvoran arheološki kontekst potpuno je nedefiniran. Stoga se interpretacija kipića nužno temelji na postupku njegove ikonografsko-stilske analize. Pri tome je posvećena pažnja i komparativnom proučavanju sveukupne glinene prapovijesne antropomorfne plastike na istočnom Jadranu. Taj postupak pokazuje da ovaj kipić ne pripada krugu neolitske plastike na ovom prostoru. Isto tako ne može se utvrditi ni njegova pripadnost eneolitskim i brončanodobnim jadranskim kulturama. Likovni koncept kipića s Čikata sadrži težnju prema jasnijem konkretiziranju antropomornog sklopa. To je učinjeno na način koji nije tipičan za razdoblja prije vremena prve stabilizacije kultura željeznog doba na Jadranu. Prema tome kipić s Čikata najvjerojatnije pripada kulturi željeznog doba. Time se on ukazuje kao jedini dosad poznati primjerak glinene antropomorfne plastike iz ovog vremena na području Liburna. Istovremeno on predstavlja jedan od markantnijih primjeraka sveukupnog fundusa prapovijesne plastike ovog tipa na istočnom Jadranu.

Kipić (T I) je slučajni nalaz¹ s Čikata, uzvišenja nad mjestom Mali Lošinj na otoku Lošinju. Premda su oko Malog Lošinja uočeni ostaci prapovijesnih gradinskih naselja,² sam Čikat nije zabilježen u arheološkoj topografiji otoka.³ Stoga tip arheološkog konteksta ovog kipića ostaje potpuno nedefiniran.

Figurica s Čikata pripada kategoriji sitne (duž. 10,4 cm) glinene prapovijesne antropomorfne plastike. Prikazuje goli ženski lik. Ipak osnovna obilježja spola nisu baš jasno prepoznatljiva. Naime, kipiću nedostaje dio od kukova naniže, pa prikaz vulve, koja je od trbuha odijeljena urezanom crtom, nije jasno čitljiv. Ruke figure, simetrično položene na prsima, trebale bi ukazivati na dojke, ali one nisu vidljive. Gotovo cilindrično predočen trup kipića ne posjeduje naznake anatomskih elemenata, osim velike pupčane rupe. Ruke su jasno izdiferencirane iz mase tijela i relativno su brižljivo obrađene, doduše, također bez naznake muskulature; one u obliku polukružne mase izlaze iz naglašenih i zaobljenih ramena. Jedino su šake nešto detaljnije tretirane, s jasnom brazdom

¹ God. 1977. dr S. Dimitrijević ljubazno mi je ponudio da objavim ovu plastiku, koju je on dobio 1975. od jedne studentice arheologije podrijetlom s Lošinja. Stoga ovaj mali prilog, kao znak zahvalnosti, posvećujem njegovoj uspomeni. Kipić s Čikata, koji se nalazi u privatnoj zbirci dra S. Dimitrijevića u Vinkovcima, nisam imala prilike vidjeti u naravi, pa se njegov opis isključivo temelji na ovdje priloženim fotografijama. Te fotografije svojevremeno je izradio sam dr S. Dimitrijević.

² J. Čus-Rukonić, »Arheološka topografija otoka Cresa i Lošinja, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Mali Lošinj, 1979, Zagreb 1982, str. 11, sl. 2.

koja ih dijeli od podlaktice i s nespretno izdiferenciranim i shematiziranim prstima. Iz vrlo širokog i zdepastog vrata izlazi predimenzionirana glava figure. Gledano *en face*, ona se ukazuje kao elipsoidna masa koja svojom širinom odgovara širini trupa. Iz profila pak glava djeluje izduženo, s vrlo naglašenim čeljustima. Površina lica odijeljena je od stražnjeg dijela glave vodoravnim udubljenjem. Nije jasno da li to udubljenje, koje se završava na ušima, ima funkciju običnog, linearnog izdvajanja lica od mase glave ili pak funkciju označavanja frizure, ili možda nekog odijevno-ukrasnog detalja, kao što je kapa, marama i sl. Elementi lica figure gube se u gotovo bezličnoj površini. U toku vremena moglo je doći do njihova spontanog brisanja i bar djelomičnog uništenja, međutim njihova obrada vrlo je lako mogla biti i namjerno zanemarena. Jedini konkretnije obrađen detalj lica su uši, posebno desno uho koje je plastično naglašeno. Ispupčenje čeonih lukova samo se neznatno nazire, dok su usta, a osobito nos, potpuno neuhvatljivi. Kipić na leđima nosi zanimljiv element u obliku izduženog slova V, što se može interpretirati ili kao završetak kose, skupljene u pletenicu, ili možda kao završetak neke kape-marame.

Repertoar sveukupne glinene prapovijesne plastike na istočnom Jadranskom od srednjeg neolita, kada se ona prvi put javlja, pa sve do željeznog doba, relativno je siromašan. Posebno je oskudan fundus glinene antropomorfne plastike, što se može reći čak i za njenu kvantitativno najbogatiju razvojnu fazu na ovom prostoru u doba srednjeg i kasnog neolita. Naime, ako se izuzmu posude na dvije noge,⁴ koje se temelje na antropomorfnom ali ipak snažno stiliziranom konceptu, zatim vrlo stilizirani antropomorfnii ljevčasti predmeti⁵ te prikazi ljudskih udova,⁶ jasno je da je antropomorfna plastika u užem smislu riječi u doba neolita na istočnoj jadranskoj obali svedena tek na nekoliko primjerala.⁷ Ti primjerci uglavnom su dati u izrazito zatvorenim cilindričnim ili pak u naglašeno pločastim likovnim obrascima. Kod tih obrazaca je ono antropomorfno jasnije definirano tek pojedinim elementom (nos, oči, dojke i sl.), koji se prenaplašen i stiliziran gotovo do simbola antropomorfne izdvaja iz snažno geometrizirane i u osnovi apstraktno date cjeline ljudskog tijela.

Unatoč njegovoj jasnoj frontalnosti u kipiću s Čikata ostvaren je koncept ljudske figure, unutar koga su, premda u shematiziranom obliku, jasno konkretizirana sva osnovna antropomorfna obilježja. Takav koncept nema dodirne točke sa spomenutim neolitskim likovnim obrascima s istočnojadranske obale.^{7a} Isto tako on nije blizak ni najproširenijim kontinentalnim neolitskim antropomorfnim shemama, a očigledno odudara i od najtipičnijih obrazaca eneolitske i brončanodobne plastike na širem prostoru.

⁴ Š. Batović, »Jadranska zona«, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* (dalje: PJZ), II, Neolit, Sarajevo 1979, str. 559, T XCII/4.

⁵ Isti, *sp. dj.*, str. 548, 604, T XCII/9—10.

⁶ Isti, *sp. dj.*, str. 550, T LXXXVI/5.

⁷ Isti, *sp. dj.*, str. 549, 604—607, T LXXXVI/3—4.

^{7a} Doduše, među neolitskom jadranskom plastikom susreću se i primjerci poput onog neobjavljenog iz Pokrovnika (Drniš), koji nije dat u stiliziranom geometrijskom antropomorfnom konceptu. Prema podacima koje sam dobila od dra Z. Brusića, figurica iz Pokrovnika potječe iz neolitskog sloja s neolitskim materijalom. Figura

Poznato je da je na istočnom Jadranu slobodna antropomorfna glinena plastika izrazito rijetka pojava u postneolitskim razdobljima, uključujući i željezno doba. Kao jedan od takvih rijetkih primjeraka obično se izdvaja antropomorfni(?) kipić iz Kringe u Istri⁸. Međutim, taj kipić, za koji odmah treba kazati da ne pokazuje nikakve dodirne koncepcijske točke s plastikom s Čikata, ne posjeduje svoj izvoran arheološki kontekst nalaza. Stoga su sva dosadašnja njegova kulturno-vremenska određenja nužno ostala hipotetična. Konkretno, njegova pripadnost eneolitskom razdoblju⁹ nije sigurna. Jer, s obzirom na likovnu obradu, on bi isto tako mogao pripadati i neolitu. Njegova snažna stilizacija zapravo asocira na poneki primjerak butmirske plastike¹⁰, a osobito na kasnovinčanski stilski koncept, posebno na onaj koji je karakterističan za kosovsku varijantu vinčanske antropomorfne plastike¹¹. Međutim, ovakve isključivo stilske asocijacije u istarskom slučaju ne sadrže i konkretne implikacije šireg kulturnog značenja. S druge pak strane, ako se uvaži dobro poznat fenomen likovnog tradicionalizma i konzervativizma u proizvodnji glinene plastike i s tim u vezi činjenica da je isključivo stilska interpretacija te plastike često nedostatna i varljiva, ne može se olako prijeći ni preko mišljenja da kipić iz Kringe pripada kulturi željeznog doba¹². Likovna srodnost između ovog kipića i još dvaju zoomorfnih glinenih prikaza (ovan) s područja Istre¹³, uvjerljiva je, međutim ti prikazi također nisu kulturno-vremenski jasno determinirani.

Željezno doba, u načelu, donosi konačni prekid u intenzivnoj izradi antropomorfne glinene plastike na širokom prostoru, uključujući čak i balkansko-podunavske regije s dugotrajnom i plodnom tradicijom u proizvodnji ove vrste skulpture. Glinenu plastiku zamijenila je metalna (ponekad i kamena monumentalna), koja dobrim dijelom ima nova ikonografska i osobito stilska obilježja. S obzirom na likovni kvalitet te plastike i pojavu opadanja kvantiteta u njejoj proizvodnji, očigledno je da je ona prestala biti jedan od glavnih nosilaca stila kulture i da je postala tek marginalni likovni fenomen. Ona najčešće predstavlja samo reminiscenciju na prethodne, sada već izživljene likovne oblike jedne kulture. Likovni koncept u kojem se ona pojavljuje obično nije jasno definiran; često je improviziran u svakom pojedinačnom primjerku, a u najboljem slučaju doživljava svoju pravu standardizaciju samo na usko lokalnom nivou. Ipak, i ovako standardiziran koncept najčešće ne korepondira s novim likovnim strujanjem, koje se javlja bilo u samoj kulturi koja posjeduje glinenu plastiku, bilo na njezinu susjednom području u vrijeme klimaksa željeznog doba. Ovaj fenomen dobro je uočljiv kod nekih perijadranskih kultura, gdje uporedno egzistiraju oblici nastali u duhu novog likovnog strujanja i oblici sitne glinene plastike, koji su dati u tradicionalnom tonu nasljeđene likovnosti¹⁴.

⁸ N. Petrić, »Introduzione alla preistoria dell' Istria«, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, IX/1978—1979, Trieste 1979, str. 233, sl. 7; J. Mladin, »Sitna prapovijesna plastika u Arheološkom muzeju Istre u Puli«, *Diadora*, v. 9, Zadar 1980, str. 187, T I/3.

⁹ N. Petrić, *sp. dj.*, str. 233

¹⁰ A. Benac, »Prelazna zona«, *PJZ*, II, Neolit, 1979, T LXVII.

¹¹ M. Garašanin, »Centralnobalkanska zona«, *PJZ*, II, Neolit, 1979, str. 189—191, T XXX/1, 4, 6.

¹² J. Mladin, *sp. dj.*, str. 181—182, sl. 1—2.

¹³ Isti, *sp. mj.*

¹⁴ P. Orlandini, »Aspetti dell' arte indigena in Magna Grecia«, *Atti dell' undicesimo Convegno di studi sulla Magna Grecia*, Taranto 1972, T XIX/1, str.

Međutim, opću i za kulturno-etnički širok i heterogen prostor zajedničku tendenciju prema napuštanju glinene plastike povremeno ipak negiraju ili zanimljivi pojedinačni primjerci te plastike, ili čak njene masovnije manifestacije, kakve su na našem području najtipičnije u Bosni. Konkretno, skupina glinene plastike u Bosni i Hercegovini (Ripač¹⁵, Kekića glavica¹⁶, Pod kod Bugojna¹⁷, Donja Dolina¹⁸, Varvara¹⁹) fenomen je koji prerasta nivo sporadičnog i koji se približuje kategoriji masovnije proizvodnje s relativno specifičnom i originalnom fizionomijom.

Unutar bosanske plastike prepoznatljivi su određeni koncepti koji se ponavljaju (cilindričan, piramidalan, križni i dr.). Ti koncepti, dakako, nisu specifični samo za kulture na ovom prostoru, već u raznim varijacijama predstavljaju temeljne obrasce antropomorfnе plastike gotovo kroz cijelo razdoblje prapovijesti na znatno širem području. Pravu izvornost ove plastike, međutim, čine njeni ikonografski elementi (naturalističko naglašavanje seksualnosti, tj. biseksualnosti i sl.), što proizlazi iz funkcije i značenja te plastike. Osim toga tu je i njena likovna obrada, koja u svojoj sirovosti i elementarnosti ponekad ipak spretno oslobada govor zemljanog materijala iz kojeg je ta plastika učinjena. Piramidalni obrazac (Varvara, Ripač, Kekića glavica) približuje se čistoj anikoničnosti, dok su ostali obrasci znatno konkretniji u predočavanju antropomorfnoга. Ipak i ovi drugi se temelje na snažnoj apstrakciji, pri čemu je ono antropomorfnо svedeno na sumarnu i neizdiferenciranu masu trupa i rudimentarne udove. Glava pak, ako je uopće izdvojena iz mase tijela, nosi primitivno naznačene detalje, kao što su: izdužen plastični nos koji je ponekad oblikovan i stiskom prstiju, zatim oči u vidu dva uboda i usta, data u obliku vodoravnog usjeka ili okrugle rupe i sl.

Sva glinena antropomorfnа plastika s područja Bosne i Hercegovine potječe iz naseobinskih ambijenata. Međutim, dok je ona u nekima od njih (Kekića glavica, Pod kod Bugojna, Donja Dolina, Varvara) vremenski determinirana, kronologija ripačke plastike, koja je uz plastiku iz Poda i najbrojnija, nije utemeljena na sigurnim stratigrafskim podacima. Premda skupina plastike iz Poda pokazuje određene specifičnosti (veće dimenzije, poneki ikonografski detalj i sl.), ipak je očigledno da ona ne odudara od sveukupne plastike na ovom prostoru. Konkretno, likovni tretman najzanimljivijeg primjerka bosanske plastike — bradatog kipa iz Poda iz 6. st. p. n. e.²⁰, kao i nekih drugih primjeraka s istog lokaliteta — potpuno se podudara s likovnom obradom ripačke plastike²¹. Karakter arheološkog konteksta plastike iz Poda, koji je nase-

¹⁵ J. Korošec, »Ljudske statuete iz Ripča«, *Glasnik Zemaljskog muzeja* (dalje: GZM), VII/1952, Sarajevo; B. Čović, »Mlađi praistorijski periodi«, *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1966, str. 163; Isti, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976, str. 155; Isti, »Umjetnost kasnog bronzanog i starijeg željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali i njenom zaleđu«, *Simpozijum Duhovna kultura Ilira*, Herceg-Novi 1982, Sarajevo 1984, str. 31.

¹⁶ B. Čović, »Gradinsko naselje na Kekića glavici«, GZM, XVII/1962, T III/18, 19; Isti, *Od Butmira do Ilira...*, str. 155, sl. 79a, b.

¹⁷ Isti, *Od Butmira do Ilira...*, str. 210, sl. 104; Isti, »Umjetnost kasnog bronz. i star. željez. doba...«, str. 31, sl. 6, T V/1—2.

¹⁸ Z. Marić, »Donja Dolina«, GZM, XIX/1964, str. 55, T XXIV/1—6.

¹⁹ V. Čurčić, »Gradina na vrelu Rame«, GZM, XII/1900, str. 105, 113, sl. 17; B. Čović, *Od Butmira do Ilira...*, str. 155, sl. 80a, b; Isti, »Umjetnost kasnog bronz. i star. željez. doba...«, str. 31.

²⁰ B. Čović, *Od Butmira do Ilira...*, str. 210, sl. 104.

²¹ Usp. obradu lica primjeraka kod B. Čovića (*sp. dj.*, str. 156, sl. 78) s obradom lica drugih primjeraka kod istog autora (*sp. dj.*, str. 211, sl. 104); »Umjetnost

obinski i neposredno vezan za kućno ognjište, odnosno za žrtvenik, polazište je od kojega najvjerojatnije treba poći i u tumačenju osnovne funkcije sveukupne glinene plastike s područja Bosne i Hercegovine.

Osnovna fizionomija plastike s područja Bosne i Hercegovine posjeduje neka od bitnih obilježja glinene željeznodobne antropomorfne plastike na širem prostoru, kao što su: jasno izražen likovni konzervativizam, tj. inspiracija oblicima iz prošlosti, i gotovo kompletna neosjetljivost na nova likovna strujanja²². Vrlo blago izražena pojava »realističnog« konkretiziranja antropomorfnog sklopa kod pojedinih njenih primjeraka (Pod kod Bugojna²³) ne narušava opću likovno-konzervativnu tendenciju u evoluciji te plastike. Ipak, u genezi bosanske plastike likovno naslijeđe prošlosti za sada se ne može lako objasniti kao genetski derivat autohtonih brončanodobnih kulturnih tradicija, a još teže kao direktni refleks bogate, ali vremenski znatno udaljene neolitske tradicije. Naime, ako se izuzmu sporadični nalazi glinene plastike u postneolitskim razdobljima na tlu Bosne²⁴, vidljivo je da ovdje željeznodobna plastika nema svog značajnijeg neposrednog vremenskog ni tipološkog prethodnika. Prostorno i vremenski najbliža joj je proizvodnja glinene željeznodobne plastike u sjevernohrvatskim regijama. Radi se o pojedinačnim fenomenima, koji su već od ranije poznati u literaturi²⁵, ali isto tako i o zanimljivom novijem otkriću plastike iz okolice Karlovca²⁶.

Idući u prošlost dublje od pojave željeznodobne bosanske plastike, uočiti ćemo da se kao njoj prostorno i vremenski najbliža ukazuje brončanodobna proizvodnja glinene skulpture u slavonsko-srijemskoj regiji²⁷, zatim još starija proizvodnja u vučedolskoj kulturi u sjevernoj Hrvatskoj²⁸, i konačno, oblikovanje glinene plastike u lasinjskoj kulturi također na tlu sjeverne Hrvatske²⁹. Međutim, obje spomenute pojave — ona brončanodobna, kao i vučedolska — koje su tek integralni dio širih panonsko-podunavskih likovnih tradicija, ikonografsko-stilski odudaraju od željeznodobne bosanske plastike. Mada se može uočiti stanovita podudarnost između željeznodobnih bosanskih likovnih obrazaca i onih lasinjskih, metodološki ipak nije osnovano tražiti neku neposrednu genetsku komponentu u nastanku ove željeznodobne pojave u lasinjskim kulturnim horizontima koji su znatno stariji. Spomenuta podudarnost uočljiva je između nekih, doduše, elementarnih (križnih) lasinjskih shema

²² Doduše, treba uzeti u obzir da poneki primjerci ove plastike (B. Čović, »Kasno bronzano doba«, Prelazna zona«, *PJZ*, IV, Sarajevo 1983, str. 406, T LX/3, 4) potječu iz početka starije faze željeznog doba, kada općenito još dominiraju kasno-brončanodobne likovne koncepcije.

²³ B. Čović, »Umjetnost kasnog bronz. i star. željez. doba...«, str. 32, sl. 6.

²⁴ B. Čović, *dj. sp.* u bilješci 20, str. 83, bilj. 13; Isti, »Rano bronzano doba, Prelazna zona«, *PJZ*, IV, 1983, str. 177, T XXVI/3.

²⁵ M. Šeper, »Pripoviestne glinene figure«, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, XXIIV—XX, 1944, str. 21—23. Nije isključeno da su neke od ovih figurica, koje autor smatra brončanodobnima, iz željeznog doba.

²⁶ L. Čučković, *Prethistorijska gradina Turska kosa* (katalog izložbe), Karlovac 1983, str. 8—9, sl. 19—20.

²⁷ Z. Letica, *Antropomorfne figurine bronzanog doba u Jugoslaviji*, Beograd 1973, str. 23.

²⁸ Isti, *sp. dj.*, str. 15.

²⁹ S. Dimitrijević, »Idoloplastika u lasinjskoj kulturi«, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, XIII/11, Sarajevo 1976; Isti, »Lasinjska kultura«, *PJZ*, III, Sarajevo 1979, str. 161, i dalje.

³⁰ Isti »Idoloplastika...«, T II/2—3

(Kiringrad)³⁰ i onih bosanskih (Donja Dolina)³¹, kao i u pojavi naglašeno shematizirane obrade antropomorfnog sklopa u oba slučaja. Tako na sumarnu modelaciju bosanske plastike, osobito na onu iz Ripča, podsjeća jedan primjerak iz Kiringrada, premda nije sigurno da li on pripada upravo lasinjskoj kulturi ili možda kasnijem razdoblju³². Određene likovne podudarnosti između lasinjskog oblikovanja antropomorfnog plastičnog elementa i istoga u željezno doba na tlu Bosne možda se mogu djelomično objasniti i činjenicom što se u oba slučaja radi o fenomenima koji su na određeni način likovno već izivljeni i koji su nastali na završetku velikih stilskih razdoblja u proizvodnji glinene plastike, kao što su neolit, odnosno brončano doba.

Problem geneze željeznodobne plastike s područja Bosne i Hercegovine izlazi iz okvira ovog rada. Krugu bosanske plastike u ovom radu posvećena je pažnja jer on predstavlja najhomogeniju cjelinu ovog tipa na našem prostoru i, stoga, pruža najviše podataka o općoj fizionomiji i evoluciji željeznodobne glinene antropomorfne skulpture. S druge strane, izgleda da se taj krug proširuje i na dijelove sjeverne Hrvatske i da on s njenom glinenom plastikom najvjerojatnije zatvara jednu problematsku cjelinu. Neke ranije poznate pojedinačne pojave glinene plastike s područja sjeverne Hrvatske teško je na osnovi likovne interpretacije vremenski precizno odrediti, jer su uglavnom slučajni nalazi. Međutim, kako je već primijetio S. Dimitrijević³³, pojedini primjerci te plastike, konkretno oni iz Kiringrada, lako bi mogli pripadati kulturi željeznog doba. To se osobito odnosi na figure koje na tijelu nose aplicirane reljefne detalje³⁴. Ta manira bogatog plastičnog ukrašavanja nije uobičajena na ovom prostoru u ranijim razdobljima, a s druge strane, ponekad nalazi dobru analogiju u željeznodobnoj plastici, konkretno u onoj s italskog kopna (Pontecagnano)³⁵. Iako ova sjevernohrvatska plastika još čeka svoju novu i kompletniju interpretaciju, njeno postojanje, osobito najnovije otkriće glinene plastike iz okolice Karlovca³⁶, čini fenomen bosanske glinene plastike manje izoliranim.

Kipić s Čikata, dakako, nema dodirne ikonografsko-stilske točke sa shemama glinene željeznodobne plastike na području Bosne i sjeverne Hrvatske. Međutim za njega ne postoji ni pogodan komparativni materijal na istočnoj jadranskoj obali. Jedini željeznodobni primjerak antropomorfne glinene plastike, koji potječe iz jasno definiranog grobno arheološkog konteksta (glineni kipić iz gr. 87 u Picugima)³⁷, ne pokazuje izraženije likovne srodnosti s plastikom s Čikata. Taj, sada izgubljeni kipić, koji je zapravo i jedini publicirani primjerak željeznodobne glinene antropomorfne plastike na istočnoj obali, konceptijski sadrži određenu težnju za rastvaranjem antropomorfne cjeline i diferenciranjem pojedinih njenih dijelova. Međutim, ta tendencija je vrlo skromna, jer

³¹ Z. Marić, *dj. sp.* u bilj. 18, T XXIV/1, 3, 4—5.

³² M. Šeper, *sp. dj.*, T IX/85; S. Dimitrijević, »Idoloplastika...«, str. 61, bilj. 4.

³³ S. Dimitrijević, *sp. mj.*; M. Šeper, *sp. dj.*, sl. 83, 89. Navedenim primjercima plastike možda se može priključiti i primjerak kod M. Šepera, *sp. dj.*, sl. 88.

³⁴ M. Šeper, *sp. dj.*, sl. 83.

³⁵ P. Orlandini, *sp. dj.*, T XIV/2, str. 274—275.

³⁶ L. Čučković, *sp. dj.*, str. 8—9, sl. 19—20.

³⁷ A. Amoroso, »Le necropoli preistoriche dei Pizzughi«, *Atti e memorie della Società istriana...*, V/1889, Parenzo, str. 243, 247, T IX/8; J. Mladin,

kod njega zapravo još prevladava naglašeni likovni shematizam, koji ga svodi tek na nešto razrađeniju antropomorfno-križnu koncepciju.

Ikonografija kipića s Čikata ne sadrži neke posebnosti. Tek dva detalja — položaj ruku figure i prikaz frizure (ili kape?) — zaslužuju nešto više pažnje. Naime, ako se blaga čeona brazda figure, u kombinaciji s V elementom na njenim leđima, interpretira kao vrst kape-marame, tada ta kapa-marama podsjeća na srodan ali ipak znatno složeniji odjevni detalj koji je prikazan na kamenom poprsju žene iz Capodaqua.³⁸ Međutim, ako se spomenuti detalji na kipiću s Čikata intepretiraju kao prikaz frizure, što je mnogo vjerojatnije, ta frizura u vidu pletenice spuštene na leđima, nalazi analogije s materijalom na obližnjem prostoru. Konkretno, ona se susreće na sitnoj metalnoj plastici žene iz nekropole Novilara-Servici (gr. 83)³⁹ i na pojedinim, doduše, rijetkim primjercima daunskih stela⁴⁰. (Ipak u ovim daunskim slučajevima nije potpuno jasno da li jednostavno plastično rebro, koje se spušta niz zatiljak i leđa figure, označuje pletenicu ili možda folklorni detalj, srodan onom na torzu žene iz Capodaqua.) Po ovom ikonografskom detalju, kipiću s Čikata priključuje se na našem području i kamena plastika iz Golubića.⁴¹ Međutim u slučaju kipića s Čikata ikonografski detalj frizure ipak nije neka sigurnija kronološka determinanta. Naime, iako svi prethodno navedeni primjerci sitne i monumentalne plastike s frizurom u vidu pletenice na našem i italском području nisu stariji od 7. st. p. n. e., ikonografski detalj iste frizure ima znatno veću rasprostranjenost u vremenu i prostoru⁴². Položaj pak ruku, položenih na prsima, također nije ikonografski element koji je prostorno-vremenski uže određen. Ipak, to je poza koja se često susreće na repertoaru »ženske« sitne glinene plastike, kod koje su za razliku od plastike s Čikata, dojke najčešće vidljive.

Na osnovi ikonografsko-stilske interpretacije može se zaključiti da plastika s Čikata pripada kulturi željeznog doba. Ovakvu pripadnost u prvom redu određuje njen osnovni likovni koncept koji, doduše, na jedan nevješt ali u osnovi »realističan« način predočava ljudski lik i jasnije konkretizira njegove bitne dijelove, koji su kako-tako uravnoteženi s cjelinom tijela. Ipak termin »realističan« u ovom kontekstu treba u prvom redu shvatiti kao kvalitet koji je na određeni način suprotan kvalitetu ostvarenom u tipično neolitskim i postneolitskim antropomorfnim likovnim obrascima. Kroz te obrasce, procesom apstrakcije nebitnoga, bio je realiziran tek stilizirani simbol ljudskog lika. Pri tome je simboličan antropomorfni element bio definiran prvenstveno unutrašnjim mentalnim procesima stvaraoaca a ne njegovim promatranjem i oponašanjem vanjskoga, prirodnog obrasca. Prirodni obrazac je ostao samo polazišna točka ali ne i cilj u likovnom predočavanju antropomorf-

³⁸ V. Cianfarani, *Antiche civiltà d'Abruzzo*, Roma 1969, T LXXXVI—LXXXVIII, sl. 14, str. 77.

³⁹ D. G. Lollini, »La civiltà picena«, *Popoli e Civiltà dell' Italia Antica*, v. V, Roma 1976, str. 174—175, sl. 23.

⁴⁰ M. L. Nava, *Stele Daunie I*, Firenze 1980, T CLXXXIV/609, T CXCX/618.

⁴¹ B. Raunig, »Japodski kameni sakralni i sepulkralni spomenici«, *Starinar*, XXIII (1972), Beograd 1974, str. 29. T I/1c.

⁴² A. D'Anna, *Les statues-menhirs et stèles anthropomorphes du midi méditerranéen*, Laboratoire d'anthropologie et préhistoire des pays de la Méditerranée, Paris 1977, sl. 9, str. 25; S. Karmanski, *Katalog antropomorfne idoloplastike i nalazi s lokaliteta Mostonga I, II*, Arheološka zbirka pri Narodnom univerzitetu, Odžaci 1978, T III/1a—1c.

nog sklopa. Kipić s Čikata, dakako, ne donosi individualizirani ljudski lik. On je i nadalje neodređen i po svojoj impersonalnosti apstraktan i simboličan (kao što je uostalom i sveukupna željeznodobna plastika na našem području, uključujući i onu histrasku monumentalnu). Međutim u njegovoj realizaciji ipak se osjećaju određeni, doduše, samo embrionalni mimetički pokušaji u predočavanju antropomorfnoga. Po ovome kipić s Čikata nije nikakva likovna posebnost unutar kruga glinene željeznodobne plastike. On je samo, za razliku od većine te plastike s našeg područja (Bosna, sjeverna Hrvatska) koja se mahom koristi tradicionalnim likovnim shemama, nešto osjetljiviji i otvoreniji u prihvaćanju određenih elemenata novog stilskog strujanja na Jadranu iz 7/6. st. p. n. e. Stoga ovaj termin predstavlja i donju vremensku granicu moguće pojave plastike s Čikata. Ovakvim vremenskim određenjem kipić s Čikata, koji je bez sumnje jedan od markantnijih primjeraka sveukupne inače malobrojne prapovijesne plastike na istočnom Jadranu, ukazuje se kao jedini dosad poznat primjerak ove vrste skulpture iz željeznog doba na liburnskom prostoru.

Sineva Kukoč: THE PREHISTORIC ANTHROPOMORPHONS STATUETTE FROM
ČIKAT ON THE ISLAND OF LOŠINJ

S u m m a r y

The statuette being an accidental find its original archeological context is wholly undefined. Because of this the interpretation of the statuette is inevitably based on the procedure of iconographically and stylistically analysing it. Attention is here given to the comparative investigation of the complete earthenware prehistoric anthropomorphic plastic on the eastern Adriatic. This procedure shows that the statuette does not belong to the circle of neolithic plastic from this area. Likewise it is impossible to establish whether it belongs to the Copper or Bronze Age Adriatic cultures. The figurative concept of the statuette from Čikat contains the aspiration after a clearer concreteness of the anthropomorphic complex. This is done in a fashion atypical for the period prior to the first stabilization of cultures during the Iron age on the Adriatic. Accordingly, the statuette from Čikat most probably belongs to the Iron age culture. It thusly appears as the only heretofore known specimen of earthenware anthropomorphic plastic from this period on Liburnian territory. At the same time it represents one of the most outstanding specimens from the entire fund of this type of prehistoric plastic on the eastern Adriatic.

